

Л. О. Сущенко

Класичний приватний університет

ПРОБЛЕМА ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розкрито й охарактеризовано історико-педагогічний аналіз організації науково-дослідної роботи студентів у вищих навчальних закладах України. Проаналізовано шляхи та особливості організації науково-дослідної роботи студентів.

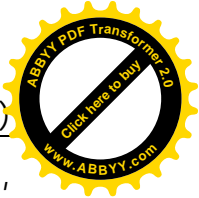
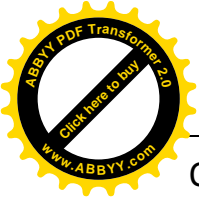
Ключові слова: науково-дослідна робота, організація, вищий навчальний заклад.

Постановка проблеми. Педагогічна наука і практика переконливо доводять, що тільки творча особистість може виховати таку ж творчу особистість. Отже, актуальність і значущість дослідницького аспекту професійної підготовки майбутнього вчителя зумовлена ускладненням змістової сутності процесу навчання, який стимулюється сучасними досягненнями науки, а також змінами, що відбуваються в соціально-економічній сфері суспільного життя.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз історико-педагогічних джерел з теми дослідження свідчить про те, що початок організації науково-дослідної роботи студентів збігається із становленням університетської освіти. Уже в першій половині XIX ст. у навчально-виховному процесі університетів України склалася певна система організації науково-дослідної роботи студентів, яка включала форми і засоби, що стимулювали розвиток їх творчого мислення. Зміст студентської науки передбачав формування у студентів інтересу до наукових знань, розвиток творчого мислення, оволодіння ними методами наукового пошуку і розвиток здібностей до самостійних наукових досліджень. Особливістю науково-дослідної роботи у вітчизняних університетах було поєднання наукової і навчальної діяльності як професорів, так і студентів [1].

Вивченню різних аспектів процесу активізації пізнавальної діяльності студентів присвячено праці багатьох відомих педагогів і психологів, а саме: А. М. Алексюка, С. І. Архангельського, Г. О. Балла, І. Д. Бежа, В. М. Вергасова, В. М. Володька, С. І. Зінов'єва, Є. О. Клімова, В. Я. Ляудиса, В. О. Моляко, Р. А. Нізамова, В. В. Рибалки, В. А. Семиченко та ін.

Значний внесок у розробку проблеми загальнопедагогічної підготовки майбутніх учителів зробили праці О. О. Абдулліної, А. М. Алексюка, Ю. К. Бабанського, А. М. Бойко, В. І. Бондара, Н. В. Гузій, Р. С. Гуревича, Н. Кузьміної, М. М. Лескевича, В. І. Лозової, А. Мойсеюк, О. Г. Мороза,

О. М. Пехоти, І. П. Підласого, О. Я. Савченко, В. А. Сластьоніна, Т. І. Сущенко, Г. Тарасенко, Л. Хомич, А. І. Щербакова, М. Д. Ярмаченка та ін.

Ідею про необхідність підготовки студентів до проведення науково-дослідницької, творчо-пошукової роботи знаходимо у працях С. Шацького, В. Сухомлинського, В. Загвязинського, В. Сластьоніна та ін. Концептуальні засади фахової підготовки майбутнього вчителя до творчої діяльності розкрито в дослідженнях І. Зязюна, М. Кухарева, Н. Ничкало, М. Нікандрова, О. Савченко, С. Сисоевої та ін.

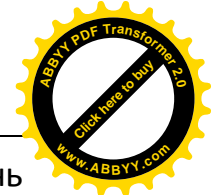
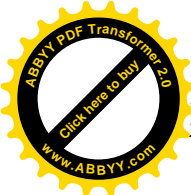
Науково-дослідну роботу студентів як компонент підготовки майбутніх учителів досліджували: В. Андрєєв, В. Борисов, П. П. Горкуненко, І. Каташинська, Г. Кіт, Г. Г. Кловак, Л. Коржова, О. М. Микитюк, Т. Мишковська, О. Приходько, Н. В. Пузирьова, А. І. Сологуб та ін.

Необхідність підготовки вчителя до проведення педагогічних досліджень у майбутній професійній діяльності підтверджується і вимогами Державного освітнього стандарту вищої професійної освіти. Серед загальних характеристик освіченості спеціаліста виділяють навички володіння сучасними методами пошуку, обробки і використання інформації, уміння її інтерпретувати й адаптувати у своїй професійній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Аналіз стану підготовки студентів до здійснення науково-дослідної роботи свідчить про те, що вищі навчальні заклади недостатньо використовують свої можливості для формування майбутнього вчителя як провідника передової наукової думки й організатора науково-педагогічної роботи у школі. На нашу думку, помітним є розрив у підготовці студентів до дослідницької та педагогічної діяльності. Унаслідок цього молоді вчителі недостатньо або інколи і зовсім не використовують досягнення науки для стимулювання та розвитку в учнів дослідницького інтересу в навчально-пізнавальній діяльності, відчують значні труднощі в організації роботи, пов'язаної з пошуковою діяльністю як учнів, так і власної [1].

Важливою умовою розвитку системи вищої освіти, як зазначається у Національній доктрині розвитку освіти в Україні, є залучення до наукової діяльності обдарованої учнівської і студентської молоді. У контексті розв'язання цієї проблеми істотна роль належить осмисленню й усвідомленню історичного досвіду організації науково-дослідної роботи студентів у вищих навчальних закладах України [2].

Це дасть змогу виявити прогресивні чинники функціонування тих механізмів вищої школи, творче використання яких полягає у сприянні розвитку наукової культури нації, формуванню наукових традицій.

Особливий інтерес щодо використання творчих пошуків і досягнень вітчизняної педагогічної теорії і практики становить XIX – початок XX століття. Цей період є найбільш результативним у здійсненні реформаторських процесів і перетворень в освітньому середовищі, зокрема в розвитку студентської науки.

Аналіз історико-педагогічної літератури засвідчує, що прогресивні педагоги, вчені, громадські діячі минулого високо оцінювали роль науки у розвитку суспільства, прагнули виховати у студентів здатність нестандартно мислити, змінювати свою майбутню професійну діяльність на основі використання здобутків науки і досвіду, потреби у творчій діяльності.

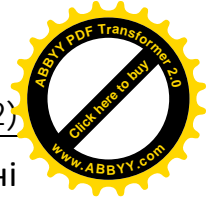
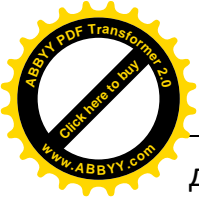
Такі провідні вчені, педагоги того періоду, як М. Пирогов, П. Каптерев, А. Хом'яков, Д. Багалій, О. Потебня вважали науково-дослідну роботу студентів важливою умовою підготовки майбутнього фахівця, формування вченого, розвитку особистості.

Наукова діяльність професорів вітчизняних університетів полягала у розробці самостійних досліджень, досягнутими результатами яких вони ділилися зі студентами. Більшість викладачів на лекціях викладала здобуті знання як у процесі власного творчого пошуку, так і у процесі набуття іншими вченими. Водночас були й такі, які самі здійснювали наукові дослідження і спонукали своїх вихованців до самостійного наукового пошуку.

М. Пирогов обґрунтував важливість університетської освіти і вбачав її розвиток на основі використання наукових нововведень. Учений і педагог зосереджував увагу на необхідності розвитку найбільш цінних якостей людської натури – думки і слова, тобто гуманізму. Він зазначав, хто хоч би раз відчув на собі або спостерігав на інших те, що можуть зробити науки для розуму і серця в руках досвідчених і талановитих наставників, той погодився б з тим, що ніде не має міститися стільки наукової інформації для внутрішнього світу людини, як в учінні, названому гуманним [3].

У педагогічній теорії XIX століття зроблено акцент на розвиток наукової самоосвіти студентів на противагу формалізму в університетському навчанні, яке панувало в них, а також розкрито виховне значення науково-дослідної роботи студентів, визначено роль науки у прогресі суспільства.

Аналіз історико-педагогічної літератури дозволив визначити умови успішної організації наукової і дослідної роботи викладачів вищих навчальних закладів. Однією з головних умов розвитку науки в державі, на думку прогресивної громадськості, була організація народної освіти, а відповідно і науки на засадах самоуправління і свободи. Перешкодою ж

для досягнення університетської автономії, як указували провідні представники передової громадськості, була наявність залежності чинів і посад від наукових ступенів. М. І. Пирогов, В. С. Іконніков, В. І. Михайловський, Л. І. Петражицький та ін. виступали за скасування чинів на навчально-науковій роботі.

Розвиток студентської науки був зумовлений змінами у політичному, соціально-економічному і культурному житті держави. У своєму дослідженні Н. Пузирьова виокремлює п'ять етапів становлення і розвитку організації науково-дослідної роботи студентів [4].

Перший етап (1804–1835 рр.) – це етап зародження в університетах науково-дослідної роботи, визначено її роль і функції в навчальному процесі, вимоги до наукової діяльності студентів, форми і засоби стимулювання їх наукової творчості.

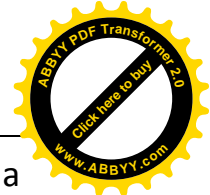
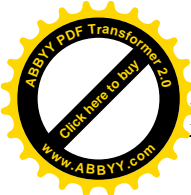
На початку XIX ст. завдання науково-дослідної роботи студентів полягали у формуванні у них умінь вільно висловлювати думки, оволодінні ґрунтовними знаннями з основ наук, вивченні вітчизняної історії і національних традицій тощо. Так, студентів залучали до участі у колоквіумах, виконання письмових завдань, проведення практичних занять у навчально-допоміжних закладах (наукових кабінетах, лабораторіях, бібліотеках).

Науково-дослідна робота студентів включала колоквіуми, виконання письмових робіт і практичні заняття. Значне місце відводилося виконанню студентами письмових наукових творів, які були стимулом до занять науково-дослідною роботою. Кращі студентські роботи відзначалися золотими і срібними медалями, стипендіями і грошовими заохоченнями.

Стимулом до написання студентських наукових робіт було не лише нагородження медалями, преміями, стипендіями, але й присудження звання дійсного студента або ступеня кандидата.

Зазначимо, що у першій половині XIX ст. студентські роботи (дисертації) писалися з тем в основному дисциплін історико-філологічного і юридичного факультетів. Це пояснювалося тим, що для науково-дослідних робіт з цих тем не потрібні були спеціальні оснащення для проведення наукових дослідів. Лише з розширенням матеріальної бази університетів студенти мали можливість проводити дослідження з природничих наук.

В історії розвитку науки в Україні помітний слід залишили студентські наукові гуртки, початок яким було покладено у 1805 р. Харківським університетом. Ініціаторами створення літературних гуртків виступали професори університету. Гуртки мали як науковий, розважальний, так і

політичний характер. Діяльність багатьох з них була короткочасною, а чисельність – нестабільною. За метою студентські гуртки були різними, за складом – неоднорідними [1].

Другий етап (1835–1845 рр.) – це етап подальшого розвитку науково-дослідної роботи студентів: розширено форми її організації, встановлено нові правила присвоєння наукових ступенів і звань, надано університетам статусу самостійного навчального закладу, створено допоміжні відділи: наукові кабінети, лабораторії, бібліотеки.

Прийняття Статуту імператорських університетів 1835 р. одночасно зі Статутом гімназій і училищ 1828 р. спонукало до докорінної реформи в системі вищої освіти України. Згідно з цією реформою, гімназії та училища були відокремлені від відомства університетів, а натомість вони одержали можливість більше часу приділяти науковим дослідженням, а не адміністративній роботі.

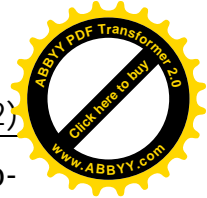
Основні вимоги до організації науково-дослідної роботи студентів після цієї реформи істотно не змінилися. Водночас більше уваги приділялося діяльності навчально-допоміжних закладів: наукових кабінетів, лабораторій і бібліотек.

Зміни відбулися і в присудженні звань і наукових ступенів. Студент, який закінчив курс навчання на відмінно, міг відразу одержати ступінь кандидата, а решта студентів складали необхідні екзамени [1].

Третій етап (1845–1863 рр.) – етап зменшення активності в розвитку студентської науки, зумовлений насамперед обмеженням самоуправління в університетах. Помітним цей спад наукової активності студентів став з 1848 року. Причинами його були: а) зменшення кількості компетентних викладачів; б) збільшення кількості обов'язкових предметів; в) недостатня підготовленість абітурієнтів; г) байдужість викладачів до розвитку університетської науки; д) відсутність належної навчально-матеріальної бази [1].

Навчальні заняття студентів університетів у 1863–1864 роках полягали у відвідуванні лекцій, читанні наукової літератури, виконанні письмових наукових робіт з предметів університетського курсу (дисертації), участі у практичних заняттях, наукових бесідах викладачів і студентів; критичному розгляді і поясненні першоджерел; письмових наукових роботах (курсівих) з тем, запропонованих викладачем; практичних наукових дослідженнях і дослідах, які здійснювалися під керівництвом викладача в лабораторіях, бібліотеках. Відвідування занять у лабораторіях і наукових кабінетах було платним.

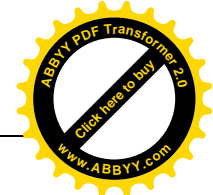
Четвертий етап (1863–1884 рр.) характеризувався зростанням науково-дослідницької діяльності студентів, запровадженням системи їх стимулювання до наукової роботи, активізацією діяльності наукових гуртків.

У 70-х роках Міністерство народної освіти під тиском уряду було вимушено активізувати науково-дослідну роботу студентів в університетах і посилити контроль. Державні чиновники бачили в «серйозних» наукових заняттях студентів дійовий засіб до усунення серед молоді бажання до безчинств. Студенти протягом перших двох років навчання повинні були обрати один із відділів для спеціальних наукових занять, які полягали у творах про важливі аспекти спеціальних наук, аналізі першоджерел; читанні і критичному аналізі важливих творів, участі у наукових дискусіях. Така організація практичних занять давала змогу студенту набувати навичок самостійного вивчення проблеми, оволодівати дослідницькими вміннями, чітко викладати думки, розвивати швидкість мислення.

П'ятий етап (1884 р. – початок ХХ ст.) в організації наукової діяльності університетів пов'язаний з університетською реформою 1884 року. Коментарі щодо покращання організації науково-дослідної роботи студентів до Статуту 1884 р. Міністерство народної освіти надавало в постановах і розпорядженнях по Харківському і Київському університетах. Так, у роз'ясненнях правил про залік півріч студентам університетів (1885 р.) підкреслювалося, що відвідування студентами лекцій не повинно бути пасивним вислуховуванням. Важливо залучати студентів до діяльного засвоєння ними запропонованого викладачем матеріалу, що забезпечується використанням елементів практичних вправ в аудиторіях і в навчально-допоміжних закладах університету [1].

Висновки. Проаналізовані дослідження дозволили узагальнити зміст роботи наукових гуртків та виділити основні напрями їх діяльності: проведення засідань та обговорення на них рефератів, доповідей, повідомлень; видання праць, робіт, наукових досліджень, записок та протоколів; організація і проведення наукових екскурсій та експедицій, які сприяли науково-дослідницькій діяльності університету в цілому; робота щодо розширення та збагачення матеріальної бази університету, зокрема, кабінетів, лабораторій, музеїв, бібліотек, читальних залів; стимулювання студентської наукової діяльності через конкурси робіт на здобуття нагород; поширення науково-педагогічних знань у суспільстві; налагодження зв'язків з іншими гуртками, товариствами, провідними вченими, установами тощо.

Як засвідчує історико-педагогічний аналіз науково-дослідної роботи студентів у вищих навчальних закладах України, проблема нашого дослідження була актуальною протягом усіх періодів розвитку вищої освіти в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горкуненко П. П. Підготовка студентів педагогічного коледжу до науково-дослідної роботи : дис. канд. пед. наук : 13.00.04 / Горкуненко Петро Петрович. – Вінниця, 2007. – 265 с.
2. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. – К. : Шкіл.світ, 2001. – 16 с.
3. Пирогов Н. И. Быть и казаться. Чего мы желаем. Письма из Гедельберга / Н.И. Пирогов // Избранные сочинения. – М. : Педагогика, 1985. – С. 6, 138–139.
4. Пузирьова Н. В. Здійснення науково-дослідницької роботи студентів університетів України в учбово-допоміжних закладах в XIX ст. / Н. В. Пузирьова // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи : зб. наук. праць. – Харків : ХДУУ ім. Г. С. Сковороди, 1998. – С. 87–92.

РЕЗЮМЕ

Л. А. Сущенко. Проблема организации научно-исследовательской работы студентов в высших учебных заведениях Украины: историко-педагогический аспект.

В статье раскрыт и охарактеризован историко-педагогический анализ организации научно-исследовательской работы студентов в высших учебных заведениях Украины. Проанализированы пути и особенности организации научно-исследовательской работы студентов.

Ключевые слова: научно-исследовательская работа, организация, высшее учебное заведение.

SUMMARY

L. Sushchenko. The problem of organization research students in higher education institutions in Ukraine: historical and pedagogical aspects.

The article disclosed and described the historical and pedagogical analysis of the research work of students in higher educational institutions of Ukraine. The ways and especially the organization of research students.

Key words: research, organization, institution of higher education.

УДК 378.1

В. В. Тушева

Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди

ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

У статті розглянуто технологію навчання, що спрямоване на формування науково-дослідницької культури майбутнього вчителя, запропоновано деякі методи навчання (проблемні лекції, проблемні семінари, мозковий штурм, метод евристичних питань, ТРВЗ-педагогіки, дидактичні ігри), які сприяють до активізації навчально-пізнавальної, науково-дослідницької, творчо-пошукової діяльності студентів вищої педагогічної школи.

Ключові слова: науково-дослідницька культура майбутнього вчителя, технологія навчання, методи активного навчання, діалогічність, взаємодія викладача і студента.